

IWONA ARABAS

ORCID: 0000-0002-1194-984X

Instytut Historii Nauki im. Ludwika i Aleksandra Birkenmajerów PAN

ANITA CHODKOWSKA

ORCID: 0000-0001-8705-2089

Archiwum PAN

Stanisław Mączewski (1892–1941)

Dzieciństwo, młodość i rodzina

Stanisław Mączewski urodził się 2 września 1892 roku we wsi Witkowo Miłaki w powiecie sierpeckim, w województwie warszawskim. Jego rodzicami byli Józef i Emilia z domu Rzeszotarska, którzy doczekali się siedmiorga dzieci. Józef zmarł, gdy Stanisław miał 21 lat, a więc w uzyskaniu wyższego wykształcenia nie mógł mu już finansowo pomóc¹.

Stanisław rozpoczął naukę w Sierpcu, a od 1905 roku uczęszczał do Gimnazjum Polskiego w Płocku, które właśnie powstało w następstwie strajku szkolnego. Już w kolejnym roku działało jako pełne Gimnazjum im. Władysława Jagiełły (przy ul. Królewskiej 28) z polskim językiem wykładowym pod kierownictwem Józefa Szczepańskiego².

Do szkoły tej przyjęto większość byłych uczniów gimnazjum rządowego, co spowodowało ogromne przepełnienie klas (z powiatu sierpeckiego — piętnastu). Zachowała się informacja o Stanisławie, który jako uczeń ósmej klasy otrzymał drugą nagrodę w konkursie na odczyt o Zygmuncie Krasińskim z okazji setnej rocznicy urodzin poety³. Egzamininy maturalne zakończone pozytywnym wynikiem zdawał od 4 maja do 20 czerwca 1912 roku⁴.

Źródła nie są jednoznaczne co do daty rozpoczęcia studiów przez Stanisława. Wątpliwości spowodowane są potwierdzoną informacją, że jako poddany

¹ *Stanisław Mączewski*, Myheritage.com/names/stanisław_mączewski.

² A. Maciesza, *Gimnazjum im. Władysława Jagiełły w Płocku 1906–1931*, Płock 1931, s. 1.

³ *Ibidem*, s. 79.

⁴ *Ibidem*, s. 82.

Imperium Rosyjskiego odbywał służbę w carskiej armii⁵. Sytuację, w jakiej się znalazł, możemy porównać z losami wybitnego pisarza Melchiora Wańkowicza, jego rówieśnika, który również był absolwentem polskiego gimnazjum. Napisał on w swoich wspomnieniach o perypetiach spowodowanych brakiem rosyjskiej matury: „należało ją zdać w charakterze eksterna, bo bez matury rosyjskiej groziła trzyletnia służba w wojsku rosyjskim w charakterze bezcenzusowca. W zaborze rosyjskim trudno było zdawać, bo eksternów przychodzących z szkół polskich ścinano...”⁶.

Jest więc prawdopodobne, że Mączewski borykał się z podobnymi problemami co Wańkowicz i niestety zamiast na uczelnię trafił do wojska. Dodatkową komplikacją był wybuch pierwszej wojny światowej, a później wojna domowa w Rosji.

Z całą pewnością wiemy, że studia medyczne rozpoczął w Moskwie i być może skończyłyby je właśnie tam, gdyby nie sytuacja polityczna. W 1918 roku przeniósł się do Krakowa i w roku akademickim 1918/1919 kontynuował studia na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Jagiellońskiego. W kolejnych semestrach uczęszczał na zajęcia na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie i tam 16 listopada 1920 roku uzyskał dyplom lekarza⁷.

Ożenił się z Kazimierą z domu Mrozowską (1904–1978) prawdopodobnie w 1932 roku i z tego związku urodziła się ich jedyna córka Krystyna Mączewska-Pilch (1933–2015), późniejsza ceniona historyczka sztuki z Wrocławia⁸.

Kariera zawodowa

Po ukończeniu studiów pozostał we Lwowie i w 1921 roku rozpoczął pracę jako asystent w Klinice Ginekologiczno-Położniczej Uniwersytetu Jana Kazimierza, pod kierownictwem prof. dr. Kazimierza Bocheńskiego. Klinika w chwili założenia w 1899 roku była uważana za lepiej zorganizowaną niż krakowska, a nawet wiedeńska⁹. Mączewski szybko awansował i w 1927 roku został adiunktem, a we wrześniu 1929 roku uzyskał prawo do prowadzenia wykładów (*veniam legendi*) na Wydziale Lekarskim macierzystego uniwersytetu (UJK). W tym samym roku przebywał na stażu w paryskich szpitalach, co z całą pewnością zaowocowało nabyciem nowych umiejętności.

W 1930 roku uzyskał habilitację na Uniwersytecie Jana Kazimierza i w tym samym czasie został ordynatorem (prymariuszem) Oddziału Położniczo-

⁵ Stanisław Mączewski, <https://lia.lvivcenter.org/uk/persons/maczewski-stanislaw/>.

⁶ M. Wańkowicz, *Tędy i owędy*, Warszawa 1982, s. 34.

⁷ Z. Albert, *Mączewski Stanisław*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 20, Wrocław 1975, s. 329.

⁸ *Ibidem*, s. 330.

⁹ *Academia Militans. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie*, Kraków 2017, s. 857.

-Ginekologicznego Państwowego Szpitala Powszechnego we Lwowie¹⁰, który w 1940 roku włączono do Kliniki Położniczo-Ginekologicznej.

Ważną częścią aktywności zawodowej Mączewskiego była praca w Państwowej Szkole Położnych we Lwowie, którą rozpoczął w 1923 roku jako asystent, a w 1930 roku nowym wyzwaniem dla niego było przyjęcie nominacji na dyrektora tej placówki¹¹. Kształcenie położnych we Lwowie miało długą tradycję. Placówka lwowska powstała w 1773 roku i była pierwszą instytucją kształcąca położne na ziemiach polskich. Początkowo działała w ramach utworzonego z inicjatywy cesarzowej Marii Teresy Collegium Medicum¹², w którym wiedzę zdobywali przyszli chirurdzy, aptekarze i akuszerki.

W czasach dyrektorowania Stanisława Mączewskiego nauka w Państwowej Szkole Położnych trwała dwa lata. Każdego roku przyjmowano około sześćdziesięciu uczennic, które musiały mieć ukończoną przynajmniej szkołę powszechną oraz osiemnaście lat, wiekiem granicznym był 35 rok życia. Konieczne były „uzdolnienie fizyczne i umysłowe, nienaganne prowadzenie się...”¹³. Preferencje w przyjęciu miały kandydatki polecane przez wydziały rad powiatowych i przez gminy, a nauka była bezpłatna, pobierano jedynie kwotę 50 zł, tytułem taksy egzaminacyjnej.

Mączewski podkreślał znaczenie położnej w organizacji opieki społecznej, co wówczas (1936 rok) było pionierskim podejściem. W swojej szkole organizował dla położnych starszego pokolenia kursy dokształcające, aby wyróżnić ich poziom w stosunku do młodych absolwentek.

Pełnił funkcję redaktora naczelnego czasopisma „Położna”. Wraz z poprzednią redaktorką pisma Adą Markową przeprowadzili na jego łamach akcję polegającą na zbieraniu informacji dotyczących działalności „babek” i „znachorów”¹⁴. Na podstawie przysyłanych tekstów powstał referat *Walka z partactwem leczniczym „babek”*, zaprezentowany przez Markową w 1931 roku na zjeździe ginekologicznym w Krakowie¹⁵.

Z kolei Mączewski opublikował w 1933 roku swoją opinię również dotyczącą złych praktyk medycznych w artykule *W sprawie artykułu dr. Mauera, Akuszerki w świetle swego zawodu i partactwa leczniczego*¹⁶ i w tym samym roku tekst na temat raka narządu rodno.

¹⁰ <https://lia.lvivcenter.org/uk/persons/maczewski-stanislaw/>

¹¹ *Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1938–1939 Uniwer. Jana Kaz. we Lwowie*, Lwów 1938, s. 24.

¹² <https://lia.lvivcenter.org/pl/objects/chernihivska-7/>

¹³ „Położna” 1934, nr 5/6, s. 99–100.

¹⁴ „Położna” 1931, nr 6/7, s. 133–136.

¹⁵ „Położna” 1931, nr 8, s. 198–201.

¹⁶ „Położna” 1933, nr 7/8, s. 132–137.

Także w 1933 roku objął patronat nad Związkiem Zawodowym Położnych Małopolski Wschodniej we Lwowie i pomógł pozyskać dla niego bezpłatnie lokal w Szkole Położnych. Doradzał położnym, aby nawiązały kontakt z organizacjami kobiecymi — by przez nie uświadamiać ludzi¹⁷.

Wydarzeniem na zebraniu związkowym 1 marca 1939 roku było wystąpienie Mączewskiego z referatem, w którym omówił historyczne etapy rozwoju zawodu położnej oraz współczesne wyzwania¹⁸.

Aktywność naukowa

Równoległe z pracą w klinice kontynuował aktywną działalność naukową, której przedmiotem była problematyka leczenia nowotworów, gruźlicy oraz chorób narządów płciowych. W sumie opublikował ponad 40 prac naukowych, a część z nich została nagrodzona. Już w 1929 roku otrzymał Nagrodę im. T. Borysowicza, nadaną przez Warszawskie Towarzystwo Ginekologiczno-Położnicze za pracę *Badania doświadczalne nad zachowaniem się błony śluzowej wszczepionej do jajnika*¹⁹. Brał udział w wielu zjazdach naukowych i był aktywnym działaczem w Lwowskim Towarzystwie Lekarskim, przeprowadzając pokazy oraz uczestnicząc w dyskusjach między innymi na temat endometriozy wewnętrznej i zewnętrznej²⁰ oraz przypadku gruźlicy części pochwowej²¹.

Czasy wojny

Wraz z wybuchem drugiej wojny światowej Mączewski kontynuował działalność naukową i medyczną bez aktywnego udziału w życiu publicznym i politycznym. W aktach prokuratury dotyczących zabójstwa profesorów polskich wyższych uczelni zachowało się zeznanie Krystyny Mączewskiej-Pilch, córki Stanisława. Otóż w maju lub czerwcu 1941 roku była świadkiem rozmowy rodziców, w której ojciec komunikował o propozycji złożonej profesorom ze Lwowa przez Rosjan, umożliwiającej wyjazd na wschód. Jednak profesorowie na spotkaniu poświęconym tej kwestii uzgodnili wspólną odpowiedź o odrzuceniu rosyjskiej oferty z przyczyn patriotycznych²².

¹⁷ *Ibidem*, s. 149.

¹⁸ „Położna” 1939, nr 3/4, s. 52–54.

¹⁹ Z. Albert, *op. cit.*, s. 330.

²⁰ *Sprawozdanie Lwowskiego Towarzystwa Lekarskiego za rok 1935*, Lwów 1936, s. 11.

²¹ *Ibidem*, s. 30.

²² P. Łysakowski, *Mord na lwowskich profesorach — lipiec 1941 r.*, „Dzieje Najnowsze” 44, 2012, nr 3, s. 74.

Wraz z rozpoczęciem wojny niemiecko-sowieckiej i wkroczeniu wojsk III Rzeszy do Lwowa on i grupa innych polskich uczonych zostali wpisani na listę „niebezpiecznych ludzi” dla nowego rządu i aresztowani przez funkcjonariuszy Einsatzkommando zur besonderen Verwendung w nocy z 3 na 4 lipca 1941 roku.

Publikacje Stanisława Mączewskiego

- Einige Bemerkungen über die Entstehung der primären Bauchhohlenschwangerschaft*, „Zentralblatt f. Gynakologie” 1931, nr 26.
- Heterotopowe bujanie błony śluzowej macicy w przestrzeni odbytnicowo-pochwowej*, „Polska Gazeta Lekarska” 5, 1926.
- Leczenie nieplodności w przypadkach niedrożności jajowodów*, „Polska Gazeta Lekarska” 7, 1928.
- Leczenie nieplodności za pomocą wszczepiania jajnika do macicy*, „Polska Gazeta Lekarska” 6, 1927.
- Mniej znane źródła zakażenia w zakładzie położniczym*, „Polska Gazeta Lekarska” 18, 1939, odbitka.
- O postępowaniu w przypadkach nieplodności ujścia zewnętrznego macicy*, „Położna” 4, 1931, nr 4.
- O potrzebie powiększenia ilości łóżek położniczych Oddziału Pol.-Gin. Szpitala Powszechnego*, „Polska Gazeta Lekarska” 17, 1938.
- O przebiegu porodu*, „Położna” 8, 1935, nr 1/2.
- O zawartości leczniczej szczepionki Delbeta „Propidon” w zakażeniach połogowych*, „Nowiny Lekarskie” 1928, nr 25.
- Położna w organizacji opieki położniczej*, „Polska Gazeta Lekarska” 15, 1936.
- Położna w organizacji opieki położniczej*, „Położna” 9, 1936, nr 7/8.
- Rak narządu rodnego*, cz. 1, „Położna” 4, 1931, nr 4, cz. 2, „Położna” nr 5.
- Rola czynnika konstytucjonalnego w statyce narządu rodnego*, „Polska Gazeta Lekarska” 15, 1936.
- Rzadsze wskazania do obrotu na nóżkę*, „Polska Gazeta Lekarska” 15, 1936.
- Uwagi o pierwotnej ciąży brzusznej*, „Polska Gazeta Lekarska” 5, 1926.
- W sprawie artykułu dr. Mauera, Akuszerki w świetle swego zawodu i partactwa leczniczego*, „Położna” 6, 1933, nr 7/8.
- W sprawie nakłucia i otwarcia tylnego sklepienia pochwowego*, „Polska Gazeta Lekarska” 16, 1937.
- W sprawie operacyjnego leczenia wypadnięcia macicy u staruszek*, „Polska Gazeta Lekarska” 10, 1931.
- W sprawie organizacji położniczej*, „Polska Gazeta Lekarska” 18, 1939.
- W sprawie pochodzenia tzw. Adenomyosis ze szczególnym uwzględnieniem teorii Sampsona*, „Polska Gazeta Lekarska” 7, 1928.
- W sprawie teorii Sampsona o tzw. miesiączkowaniu wstecznym*, „Ginekologia Polska” 1928, nr 6.
- W sprawie wskazań i techniki cięcia cesarskiego*, „Polska Gazeta Lekarska” 16, 1937.
- Współpraca Państwowych Szkół Położnych w Malopolsce*, „Położna” 1938, nr 1/2.

Bibliografia

- Academia Militans. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie*, Kraków 2017.
- Albert Z., *Mączewski Stanisław*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 20, Wrocław 1975.
- Bednarski A., *Rzut oka na pierwsze ćwierćwiecze istnienia Wydziału Lekarskiego Lwowskiego*, Lwów 1920.
- Każń profesorów lwowskich lipiec 1941. Studia oraz relacje i dokumenty zebrane i opracowane przez Zygmunta Alberta*, Wrocław 1989.
- Krętowski J., *Ich Pamięci... Straty osobowe lekarzy na kresach Rzeczypospolitej w czasie II wojny światowej*, Białystok 2018.
- Kronika Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie za rok szkolny 1928/29*, Lwów 1930.
- Łysakowski P., *Mord na lwowskich profesorach — lipiec 1941 r.*, „Dzieje Najnowsze” 44, 2012, z. 3.
- Maciesza A., *Gimnazjum im. Władysława Jagiełły w Płocku 1906–1931*, Płock 1931.
- Monchevskyy Stanisław*, <https://lia.lvivcenter.org/uk/persons/maczewski-stanislaw/>.
- „Położna” 1931, nr 6/7.
- „Położna” 1931, nr 8.
- „Położna” 1933, nr 7/8.
- „Położna” 1934, nr 5/6.
- Sprawozdanie Lwowskiego Towarzystwa Lekarskiego za rok 1935*, Lwów 1936.
- Wachholz L., *Poczet grona nauczycielskiego Wydziału lekarskiego Uniwersytetu Jagiellońskiego od r. 1780–1918*, Poznań 1834.